

KİTLELERİ VE ŞAHISLARI YÖNLENDİRMENİN HUKUK DIŞI PRATİK BİR
AYGITI OLARAK “LİNÇ KÜLTÜRÜ”: ANTİK ROMA (CUMHURİYET
DÖNEMİ) ÖRNEĞİ

“LYNCH CULTURE” AS AN UNLAWFUL PRACTICAL TOOL OF DIRECTING
MASSES AND INDIVIDUALS: ANCIENT ROME (REPUBLICAN PERIOD)
EXAMPLE

Onur GÜNDAY

Arş. Gör. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Res. Assist. Dr., Manisa Celal Bayar University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History
onurgunday_82@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0298-6187

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
4/2, Eylül – September 2022 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/oannes>

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi - Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 22.04.2022
Kabul Tarihi-Accepted Date : 11.07.2022
Sayfa-Pages : 467 – 486.
doi : <https://doi.org/10.33469/annes.1107702>

This article was checked by Viper or

Atıf – Citation: GÜNDAY, O., “Kitleleri ve Şahısları Yönlendirmenin Hukuk Dışı Pratik Bir Aygıtı Olarak ‘Linç Kültürü’: Antik Roma (Cumhuriyet Dönemi) Örneği”, *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4/2, Eylül 2022, ss. 467 – 486.

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi

International Journal of Ancient History

4/2, Eylül – September 2022

467 – 486

Araştırma Makalesi / Research Article

KİTLELERİ VE ŞAHISLARI YÖNLENDİRMEİNİN HUKUK DIŞI PRATİK BİR AYGITI OLARAK “LİNÇ KÜLTÜRÜ”: ANTİK ROMA (CUMHURİYET DÖNEMİ) ÖRNEĞİ

“LYNCH CULTURE” AS AN UNLAWFUL PRACTICAL TOOL OF DIRECTING MASSES AND INDIVIDUALS: ANCIENT ROME (REPUBLICAN PERIOD) EXAMPLE

Arş. Gör. Dr. Onur GÜNDAY

Öz

Modern toplumlarda örneklerine sıkça şahit olduğumuz, kişisel ya da politik nedenlerle, fiziksel ve sözlü bir surette hedefteki şahıs ve gruplara yönelmiş olan linç hareketleri, tarih boyunca birçok farklı toplum ve kültürlerde de sıkça uygulanagelen yöntemler olmuştur. Bu tarz uygulamalar ile hedefteki kişi ve grupları yok etmek veya sosyal yönden sindirmek amacı güdülmüş, halkın, siyasi grupların ve hatta devletle ilişkili kişi ve kurumların, belirlenmiş olan kanun sınırlarının dışına taşarak, kendi adaletlerini uygulamalarının ya da siyasi amaçlarını sağlamalarının kestirme bir yolu olarak ortaya çıkmıştır. Toplumun koymuş olduğu normlara uymayan kişileri veya politik rakipleri linç etmek ve gözdağı vermek, Cumhuriyet Dönemi Roma’sı (*Res Publica*) için de özellikle devlet destekli politik şiddetin kökeninde yatan önemli bir etmen olmuştur. Günümüz bakış açısı ile ilkel ve zalimce uygulamalar olarak addedebileceğimiz bu yöntemler, antik Roma’da birçok hallerde yasal kanallara yönlendirilmiş veya atalardan kalan adetler (*mos*

Abstract

The lynching movements, which are often seen in modern societies, for personal and political reasons, oriented towards individuals and groups physically or verbally, have been known in various societies and cultures throughout history. These kinds of practices, aimed at destroying or socially intimidating people and groups in the target, have emerged as a different but effective way for people and political groups to go beyond the boundaries of the defined law to provide their justice or political goals. Looting and intimidation of people or political rivals who do not comply with the norms set by society has been an essential factor in the Roman Empire of the Republican Period. It can be seen that these methods, which can be considered as primitive and cruel practices with a contemporary perspective, were referred to legal channels in ancient Rome in many cases or were accepted by the community layers and even by official institutions due to established practices (*mos maiorum*).

maiorum) gereği çoğu hallerde toplum katmanlarınca ve hatta resmi kurumlarca dahi kabul görmüştür.

Anahtar Kelimeler: Antik Roma, Linç, Lapidatio, Kamu Yararı, Devlet Düşmanı.
Keywords: Ancient Rome, Lynch, Lapidatio, Public Interests, Enemy of the State.

Extended Abstract

In the Republican Era of the Ancient Rome, where the foundations of today's world legal system were laid, angry crowds trying to achieve their own personal justice, political opponents with intersecting political interests, commanders who wanted strict discipline in their army, or rebellious soldiers who were not satisfied with their current conditions, tried to eliminate, or discredit the targeted people sometimes by resorting to unlawful means in many different situations. The methods of achieving them were as varied as these goals. Sometimes a more aggressive approach with strict punishment and sometimes mainly to prevent comebacks, a more defensive and cautious approach was followed. One of the most personal, brutal and violent methods was to physically or socially lynch the person or persons involved.

In Rome, the lynching culture has found a wide range of applications, from ordinary people who want to punish the common criminal who killed a close relative, to the consuls at the head of the administration, from the commander who lynched his own soldier to the soldiers who lynched their own commander, from political conflicts of interest in the provinces to power struggles in Rome. In particular, customary and legal grounds have been made for the lynching actions that were carried out by the political individuals and groups, who have the power of the state behind them, against rival people and groups from different classes, and many political lynching that have taken place have been viewed in terms of "utilitas publica", that is, the principle of public interest.

The most common offensive form of lynching, which is common in different societies, such as Ancient Greece and Carthage, where Rome was affected in many ways, was stoning. Among the Carthaginians, who were the biggest obstacle to the Mediterranean domination of the Roman Republic, the killing of the targeted people by stones was a very common method. The scope of its application was further expanded, with lapidation being a method also used for politicians, officers and military criminals in some rebellion attempts or special occasions.

Penalties to be applied to acts that fall within the scope of serious crimes such as treason (*maiestas*) or murder of close relatives such as father or mother (*parricidium*) were generally determined by state institutions and customary laws (*mos maiorum*) determined by ancestors. However, in such serious crimes, which caused the fear that the gods would draw their anger on the people of the region, the people would sometimes get outraged and would go their own way to ensure their own justice. There are examples in ancient

sources that those who committed such acts were stoned to death by the people who were enraged or deliberately stirred up.

Arsoning (*occentatio*) homes of people targeted by angry masses, and even setting fire to homes while they were inside, were among the common methods. In addition to physical lynching, which occurs in the form of killing individuals by stoning them, injuring them or setting fire to their homes, another frequently used method is "verbal lynching", that is, *convicium* or *flagitatio/flagitium*, which is frequently used to eliminate political opponents or personal enemies, or to damage their reputation in the society and falls within *iniuria* (illegality).

Although lynching in the Roman army during the Roman Republic Period generally emerged as a harsh punishment method applied by army commanders and officers to ensure discipline in the army for various reasons, such as punishing soldiers or troops who rebelled or disobeyed the order, it can be seen in various sources that the military units disapproved of their own officers also have resorted to this brutal method to eliminate them. One of the punishment methods applied in the form of lynching the soldiers who were found guilty in the army was the *fustarium*. In this method, soldiers who left the guard station or who endangered their comrades in arms and the Roman state by deserting, and other criminals who violated military discipline, were beaten to death, or stoned to death by their fellow soldiers with *fustis*. In the Roman Republican period, especially political lynching seems to have become an effective tool for those who are plotting to seize political and military power or those who aim to retain it. After the expulsion of the kings, an oligarchic administration system was adopted in Rome during the Republican Period, especially those of the patrician class who did not want to lose the administrative and religious power in the hands of the aristocracy, used these methods as a weapon against the plebsian origins or their supporters who wanted to get a share from the government or to balance the conditions. The culture of lynching was also seen as a way for the determined tribunal plebis, who had assumed the role of protector and defender of plebsian rights, to overcome their legal immunity, which they obtained because of difficult struggles, by using individual and mass violence. In this context, there have been many tragic events that have left deep traces in Roman history in terms of their effects.

As a result, lynching that we have encountered throughout the Roman Republic History have been handled under the title of *sedicio* (rebellion), *homicidium* (murder), *iniuria* (unlawful) or generally vis, that is, violent crimes, and will be given to individuals and groups involved in these acts. While determining the penalties, whether the crimes committed are against the public interest (*utilitas publica*) or state interests (*contra rem publicam*) were taken into consideration. Verbal and physical lynching attempts, based on the people, politically based or state-supported, increased gradually towards the end of the Republican Period, and became a common practice especially in the mixed political atmosphere of the transitional period to the Principate period. From the point of view of society and the republican order, it has been seen that the tradition of lynching has had as devastating results as the *patricius-plebeius* struggles or the Roman-Carthage Wars, and deepened class

antagonisms such as the conflict and separation of *populares* and *optimates* within the state.

Giriş

Günümüz modern hukuk sisteminin temellerinin atılmış olduğu Cumhuriyet Dönemi Antik Roma’sında, kendi kişisel adaletini sağlamaya çalışan öfkeli kalabalıklar, siyasi çıkarları kesişen politik hasımlar, ordusunda katı bir disiplin olmasını isteyen komutanlar veya mevcut şartlarından memnun olmayan isyankâr askerler, hedefteki kişileri ortadan kaldırmak ya da gözden düşürmek için birçok farklı durumda hukuk dışı yollara başvurabilmekteydi. Bu amaçlara ulaşmanın yöntemleri de çeşitli şekiller almaktaydı. Bazen katı bir cezalandırma ile daha saldırgan, bazen geri dönüşlerin önüne geçmek için daha savunmacı ve tedbirli bir yaklaşım izlenirdi. En şahsi, vahşi veya şiddetli olan yöntemlerden biri de ilgili şahsı veya şahısları fiziki ya da sosyal yönden linç etmektir.

Özellikle de devlet erkini arkasına alan siyasi kişi ve grupların, farklı sınıflardan rakip kişi ve gruplara uygulamış olduğu linç eylemlerine, örfi ve hukuki dayanaklar uydurulmuş, vuku bulmuş olan birçok siyasi linç olayına ‘*utilitas publica*’ yani kamu yararı ilkesi açısından bakılmıştır. Bu ilke öne sürülerek veya bahane edilerek, işlenmiş olan vahşi cinayetlere gerekli kılıflar uydurulmuştur. Böylece failer, bir Roma vatandaşına zarar vermenin getireceği hukuki sorumluluklardan kaçınma olanağı bulmuşlardır.¹

Roma haricinde, Antik Yunan ve Kartaca gibi, Roma’nın birçok açıdan etkilenmiş olduğu farklı toplumlar içerisinde de sıkça görülen linç geleneğinin, antik dönemde en çok uygulanan saldırgan biçimi taşa tutmaktır. Kimi kaynaklar bu vahşi yöntemin Antik Yunan’da asırlarca uygulandığını bildirmektedir. Bu örneklerden bazılarında taşlanmak suretiyle öldürülen kişilerin üst sınıfa mensup insanlar olduğu dikkat çekmektedir. Bazı örneklerde, kralların bile yeterli koşullar oluştuğunda halk tarafından linç edilebildiği görülebilmektedir.

Mesela, Arkadia bölgesinde, Orkhomenos kralı olan Aechmis oğlu Aristocrates, Artemis Hymnia’nın bakire rahibelerine tecavüz ettiği gerekçesiyle halk tarafından taşlanarak öldürülmüştür.² Kaderin bir cilvesi olsa gerek ki, yıllar sonra yine, Orkhomenos kralı olan ve kendisi ile aynı adı taşıyan torunu da aynı akıbete maruz kalacaktır. İkinci Messenia Savaşı sırasında Arkadialıların lideri olan bu Aristocrates, Lakedaemonialılardan rüşvet almış, bu ihaneti ortaya çıkınca taşlanarak öldürülmüştür. Pausanias’a göre, ailesi egemenlik haklarından yoksun bırakılmış, Polybius’a göre, topluca öldürülmüşlerdir.³

Roma Cumhuriyeti’nin Akdeniz hakimiyeti önündeki en büyük engel olan Kartacalılar içerisinde de, hedef görülen kişilerin kalabalık gruplar tarafından taşa tutularak öldürülmesi oldukça sık uygulanan bir yöntemdi. Mesela

¹ Cic. *Off.* I. 35; *Leg.* II. 87; Türkoğlu, 2011: 243

² Paus. IV. 17; VIII. 5; 8. 13; 4; Smith, 1870: 303.

³ Paus. IV. 17; VIII. 5; 8. 13; 4; Polyb. IV. 33; Smith, 1870: 303; Antik Yunan toplumu içinde taşlama sureti ile uygulanagelen linç eylemleri hakkında ayrıca bkz. Herodotos. IX. 5. 2; 120. 4; Thuk. V. 60. 6; VIII. 75. 1; 84. 3; Xen. *An.* VI. 6. 15; Plut. *Phil.* XXI; *Quaest. Graec.* 39, 300A; Pease, 1907: 5-18.

Kartaca'nın paralı askerlerden oluşmuş ordusunda çıkan isyanlarda, hoşnutsuz askerlerin istekleri dışına çıkanlar veyahut karşısında duranlar taşa tutularak öldürülürdü.⁴ Hatta, Kartacalılar arasında kötü haber getiren ulaklar bile taşlanma tehdidi ile yüz yüze kalabilmekteydi. Bu duruma örnek bir olayda, Romalı *senator* ve tarihçi Marcus Porcius Cato'nun *Senatus*'da alakalı alakasız her konuşması sonunda söylemiş olduğu, "Ayrıca, Kartaca yok edilmelidir!"⁵ ifadesinin ulaklar tarafından Kartaca'ya ulaştırılması sonrasında, öfkeye kapılan halk, bu habercileri taşa tutmuşlardır.⁶

Antik Roma'da ise, en aşağıdan en yukarıya halk tabakaları içerisinde devam eden taşa tutarak öldürme eylemleri (*lapidatio*) halk adaletinin bir tezahürü olarak ortaya çıkmış, birbirinden farklı birçok olayda ve farklı zamanlarda uygulanagelmıştır. Hellen etkisi de görülen bu uygulamalarda, Roma'da yakalanmış olan suçlular halk tarafından taşlanmak suretiyle infaz edilebilirlerdi ve saldırganlar bu fiilleri yüzünden herhangi bir ceza da almazlardı. Mesela Ovidius'a atfedilen *Nux* şiiri suçluların halk tarafından taşlandığına ilişkin açık bir kanıttı.⁷

Suçluların taşlanarak öldürülmesi haricinde, devlet görevlilerinin hizmetlerinden hoşnut kalmayan kalabalıkların, bu kişileri taşa tutarak linç etmeye kalktığı örneklerle de karşılaşmak mümkündür. Bu duruma uyan bir olayda, Macrobius, MÖ 56 yılı *aedile* seçimlerinde aday olan Publius Vatinius'un, seçmenlerin gözünü boyamak için organize ettiği bir gladyatör gösterisinde seyirciler tarafından taşlandığını, daha sonra bağışlandığını aktarmaktadır.⁸ Bu olayın ilginç ve trajikomik sonuçları da olmuştur. Vatinius'un taşlanmasından sonra kamusal gösterilerin sağlıklı yürümesinden ve güvenliğinden sorumlu olan *aedilisler*, *arenalara* meyve dışında başka bir şey fırlatılmaması hakkında bir *edictum* yayınlamak zorunda kalmışlardır.⁹ MÖ 89 yılında şehir *praetoru* olan Sempronius Asellio da aynı gelenek çerçevesinde benzer bir akıbete uğramıştı. Müttefikler Savaşı (MÖ 91-88) sırasında, devlet gelirlerinin azalıp maliyetlerin artması finansal bir krizin ortaya çıkmasına neden olmuş, birçok kişi kreditorlerden almış oldukları borçlarını ödeyemez duruma gelmişti. Asellio, faiz batağındaki borçluları rahatlatacak girişimlerde bulunmuşsa da, onun bu girişimleri kreditorleri rahatsız etmiş, *Forumdaki* Castor ve Pollux Tapınağı'nda kurban sunarken kızgın tefeciler tarafından linç edilmiştir. Bu olayda dikkat çeken nokta ise, Asellio kızgın kreditorlerin öldürücü darbelerine maruz kalırken bunu engelleyecek hiçbir girişimde bulunulmamış olmasıdır. Olayı ele almış olan E. Badian¹⁰, bu linç eyleminin, atlı sınıfına (*equites*) karşı halkın desteğini

⁴ Polyb. I. 69. 12; Pease, 1907: 9.

⁵ "*Ceterum censeo Carthaginem esse delendam!*" Plut. *Cat.* 27.

⁶ App. VIII. 92; Pease, 1907: 13.

⁷ Ovid, *Nux* (The Walnut Tree). I-4; Benzer şekilde, Augustus Dönemi'nde, Roma atlı sınıfına mensup olan Tricho'nun, kendi oğlunu ölümüne kırbaçlaması sonrasında halk (*populus*) *forumda* Tricho'ya saldırmış, Tricho, Augustus'un *auctoritası* sayesinde kurtulmuştur." Sen. (Genç), *Clem.* I. 15. I; Frier ve McGinn, 2004: 197; Harris, 1986: 86.

⁸ Macr. *Sat.* II. 6. I.

⁹ "*Ne quis in arenam nisi pomum missime velit - Arenaya meyve haricinde birşey atılmamalıdır*" Macr. *Sat.* II. 6. I; Tarwacka, 2013: 5-14; Corbeill, 2015:47; Pease, 1907: 15; Vatinius'un neden taşlanmış olabileceğine ilişkin Cicero'nun görüşleri hakkında bkz. Cic. *Pro Sest.* 115-116; Laes, 2018: 181.

¹⁰ Badian, 1969: 475 aktaran Scullard, 340 dn. 19

kazanmak amaçlı ortaya konmuş bir kanun girişimi olan *lex Plotia* ile bağlantılı olduğunu öne sürmüştür.¹¹

Vatana ihanet (*maiestas*) veya baba ya da anne gibi yakın akrabaların öldürülmesi (*parricidium*) şeklindeki ağır suçlar kapsamına giren fiillere uygulanacak cezalar genellikle devlet kurumları ve ataların belirlemiş olduğu örfi kanunlarla (*mos maiorum*) belirlenmişti. Bununla birlikte, işlenmeleri durumunda tanrıların öfkesini bölge halkının üzerine çekeceği endişesi doğuran bu tarz ağır suçlarda halk, bazen infiale kapılır, kendi adaletini kendi sağlama yoluna giderdi. Antik kaynaklarda bu gibi fiilleri işleyenlerin, galeyana gelen veya bilinçli şekilde galeyana getirilen halk tarafından taşla tutularak öldürüldüğüne ilişkin örnekler bulmak mümkündür. Hatta, ortaya çıkan öfkenin, bazı durumlarda hedefteki kişilerin yakınlarına da yönelebildiği anlaşılmaktadır.

Quintilianus'un aktarmış olduğu ve tarihselliği şüpheli bir anlatıda, vatana ihanet ettiği iddia edilen bir kişinin askeri seferde olması nedeniyle, bu kişinin oğlunun halk tarafından taşla tutulduğu ve öldürülmüş olduğu aktarılmıştır. "Zengin Adam Vatana İhanetten Suçlandı" başlıklı *Declamationes Maiores* 11'de olay şu şekilde geçmektedir;

"Fakir ve zengin bir adam birbirleri ile düşmandı. Her birinin üç çocuğu vardı. Şehre bir savaş geldi. Zengin adam general yapıldı ve askeri kampa gitti. Generalin devlete ihanet etmiş olduğu söylentisi yayıldı. Fakir adam kamuya açık bir toplantıda zengin adamı vatana ihanetle suçladı. Zengin adamın yokluğunda insanlar oğlunu taşla tutarak öldürdü. Gitmiş olduğu savaştan zaferle ayrılan zengin adam fakir adamın oğullarının cezalandırılmasını istedi. Fakir adam oğulları yerine kendisinin cezalandırılmasını teklif etti. Zengin adam ise onun isteğine karşı çıkarak aleyhinde bir konuşma yaptı çünkü kanunlara göre vatana ihanet etmenin cezası ölümdü ve yalan yere birini suçlayan da zarara uğrayan kişi ile aynı şekilde cezalandırılmalıydı".¹²

Lapidationun, bazı isyan girişimlerinde veya özel durumlarda, politikacılar, subaylar ve askeri suçlular için de kullanılan bir yöntem olmasıyla, uygulama alanı daha da genişlemişti. Mesela belirli yerlere tahıl temininden sorumlu kişilerin bu görevlerinde başarısız olması, aç kalan öfkeli kalabalıkları harekete geçirebilmekteydi. Roma Cumhuriyet Dönemi'nin son asrına damga vurmuş ünlü devlet adamı Cicero bile, şehre tahıl temin etmekte başarısız olması nedeniyle, gönderilmiş olduğu sürgünden döner dönmez halk tarafından taşlanma tehlikesi ile yüz yüze kalmıştı.¹³ Livius da, bir *quaestor* ile askeri *tribunusun* (*tribunus militum*) taşlanması vakalarından bahsetmektedir.¹⁴ Polybius ise, nöbet görevindeki ihmalkârlığı nedeniyle bir

¹¹ Livius, *Per. LXXIV*; App. *B Civ. I. 54*; Wilson ve Bowman, 2018: 149; Steel, 2013: 102; Badian, 1969: 475 aktaran Scullard, 340 dn. 19.

¹² "*Diues Accusatus Proditionis. Pauper et diues inimici. Utrique terni liberi. Bellum incidit ciuitati. Diues dux creatus profectus est in castra. Rumor ortus est ab eo prodi rem publicam. Processit pauper in contionem et accusauit diuitem proditionis. Absente eo populus lapidibus liberos eius occidit. Reuersus diues est uictor a bello, petit ad supplicium filios pauperis. Pater se offert. Contradicat diues. Erant enim leges, ut proditor morte puniretur, et calumniator idem pateretur quod reus, si conuictus esset.*" Quint. *Decl. 11.*den aktaran Dinter vd., 2016: 133, 254.

¹³ Cic. *Dom. 11-12.*

¹⁴ Livius, *IV. 50. 2.*

askerin ölene veya kamptan kaçana kadar sopalar ve taşlarla nasıl cezalandırıldığını anlatmaktadır.¹⁵ Yine politikacılar ve askeri kökenli şahıslar dışında, çarşı ve pazarlarda ağırlık ölçüleri ile oynayan kişiler de aynı tehlikeli durumlarla yüzleşebilmekteydi.

Galeyana getirilmiş kalabalık gruplarca hedef alınan kişilerin evlerinin kundaklanması (*occentatio*), hatta o kişiler içerideyken evleri tutuşturmak da sık karşılaşılan yöntemler arasındaydı. Bir kişinin evinin kundaklanması, o şahsı hem madden hem de manen zarara uğratmak amacını taşımaktaydı. Özellikle, örgütlü olarak yapılan ve kalabalık grupların sloganları eşliğinde giriştiği bu tarz eylemler, hedefteki şahısların adının ve itibarının lekelenmesine neden olmaktadır.¹⁶ Bu eylem tarzının kökenlerinin Cumhuriyet öncesi dönemlere kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Cicero, *de Re Publica*'da bu geleneği XII Levha Kanunları'ndaki bir maddeye dayandırmıştır.¹⁷

Cumhuriyet Döneminde *occentatio* kapsamına giren birçok örnek kayıtlara yansımıştır. Mesela Quintilianus'un yukarıda bahsi geçen söylevine oldukça benzeyen bir başka anlatısında, birbirine düşman zengin ve fakir olan iki insan bu defa bir diğerinin evini ve bu evlerde bulunan ailelerini hedef almaktadır. Bu olayda fakir adam yine kalabalığı galeyana getiren kişi olarak ön plana çıkmaktadır. Bu versiyonda da, yine çıkan bir savaşta komutan olarak atanmış olan zengin adama karşı ayaklanan halk, bu defa adamın çocuğunu hedef almak yerine evine yönelir ve evi ateşe verirler. Zengin adamın evdeki eşi ve çocukları yanarak can verir. Buradaki suçlama da, bir öncekinde olduğu gibi vatana ihanettir. Zengin adamın komutasında bulunan ordu iki defa yenilmiş, hitabeti güçlü olan fakir adam bu durumu komutanın devlete ve halka ihanet ettiği şeklinde yaymıştır. Üçüncü savaşta zengin adam galip gelmiş, bu defa zengin adamın komutasındaki ordu fakir adamın evini yakmış, fakir adamın karısı ve çocukları bu yangında can vermiştir.¹⁸

MÖ 84-82 yılları arasında *praetor*, sonrasında ise Africa eyalet valisi olan Gaius Fabius Hadrianus, açgözlülüğü sonunda halkı canından bezdirmiş, bu uygulamaları sonucunda Utica'daki¹⁹ karargâhında neredeyse canlı canlı yakılmış,²⁰ yine MÖ 81'de Verres, Lampsakos'ta yerleşik olan Hellenler tarafından saldırıya uğramıştır.²¹ Cicero'nun, *In Verrem*'deki savunmasında, Hadrianus'un linç edilmesine ilişkin yapmış olduğu konuşması oldukça ilginçtir;

¹⁵ Polyb. VI. 37.

¹⁶ Lintott, 1968: 8.

¹⁷ "Si quis occentavisset sive carmen condidisset, quo[d] infamiam faceret flagitiumve alteri" XII. Tab. Cic. Rep. IV, 10, 12; Lewis ve Short, 1891; O. 11. *Occento* maddesi.

¹⁸ "Seditio populi et exercitus. Qui causas in senatu uoluntariae mortis non approbauerit, insepultus abiciatur. Pauper et diues inimici. Utrique domus et uxor et liberi. Dux creatus bello diues cum bis acie uictus esset, processit pauper, qui et disertus erat, et dixit prodi rem publicam a diuite. Impetus in domum diuitis factus est a populo et domus incensa et interfecti liberi cum uxore. Vicit tertia acie diues et in potestatem hostes redegit. Exercitus diuitis domum pauperis incendit et uxorem et liberos interfecit. Vult mori pauper ratione in senatu reddita." Quint. Decl. 337 aktaran Dinter, 2016: 256.

¹⁹ Günümüzde Tunus'ta yer alan Fenike/Kartaca kökenli antik yerleşim.

²⁰ Livius, *Per. LXXXVI*; Lempriere, 1822, HA.

²¹ Cic. *Verr. I. 69, 94*; Benzer bir olay için bkz. Cic. *Pis. XCII-III*.

“Görüyorsunuz, bu adam Hadrianus’tan biraz daha şanslı olmasına rağmen, çok daha suçlu ve daha değersiz. Evet, o Hadrianus; Roma vatandaşları aç gözlülüğüne katlanamadıkları için Utica’daki kendi evinde diri diri yakıldı. Başına gelenleri o kadar hak etmişti ki, ölümü sonrasında herhangi bir resmi soruşturma yapılmadı”.²²

Bu olaylar eyaletlere özgü de değildi. Mesela MÖ 57’de Romalı politikacı Publius Claudius Pulcher’in politik rakibi ve *tribunus plebis* olan Titus Annius Milo’nun evine saldırması ve MÖ 52’de Lepidus’un evinin kuşatılması merkezdeki olaylara örnek olarak verilebilir.²³ Plautus’un metninde ise *occentatio* ile ilgili olarak, bir kişinin evinin kapısının tamamen yakılıp kül edilmesi gibi farklı anlamlar da ortaya çıkmaktadır. Burada yangının ortaya çıkarttığı küller kişinin evinin eşliğinde bir yangın oluşturmaktadır.²⁴

Şahısları taşa tutarak öldürmek, yaralamak veya evlerini kundaklamak biçimlerinde ortaya çıkan fiziksel linç eylemlerinin yanında, yine politik rakipleri ya da kişisel hasımları saf dışı etmek veya toplum içindeki itibarını zedelemek amacı ile sık başvurulan diğer bir yöntem ise “sözlü linç” yani *convicium* veya *flagitatio* olarak bilinmekteydi ve *iniuria* (hukuka aykırılık) kapsamına girmektedir. Bunlar, kökleri eskiye dayanan toprak talepleri için yapılan gösterilerde veya alacaklıların borçlularını baskı altına almak istediği durumlarda, hedef alınan kişi veya gurupların bağırış çağırışlar ve sözlü sataşmalarla, sosyal olarak dışlanmasını ve küçük düşürülmesini amaçlayan eylemlerdi. Eylem yüksek sesle kamuya açık alanlarda (*vociferatio*) veya komşuların hep birlikte bağırması gibi farklı şekillerde yapılabilmekteydi.²⁵

Bu yöntemde, hedefteki şahıslara sloganlar eşliğinde küfürler savrulur, bu küfürlü bağırış çağırışlar içerisinde o kişinin adı özellikle zikredilirdi. Mesela Festus, bu yöntemin uygulanmasına ilişkin olarak şu ifadeyi kullanmıştır; “Gürültülüydü, iyi bir amaçla yapıldığı düşünülen utanç verici birtakım şarkılar uzaktan bile duyulabiliyordu”.²⁶

Genelde utanç verici davranış manasında kullanılan *flagitium* kelimesinin, özellikle borcunu ödemek konusunda isteksiz kişilerle başa çıkmak ve onları utanç içinde bırakmak için kullanıldığı, bu nedenle ‘yüksek sesle istemek’ manasına gelen *flagitare* tabirinden türemiş olduğu düşünülmektedir. Alacaklılar genellikle pazar yeri gibi kamuya açık alanlarda borç verdikleri kişilerin yanına yaklaşp, borçlu kişiyi utandırmak amacıyla ve bir ihtimalle de etraftakileri bu kişi hakkında bilgilendirerek, bir daha borç almasını zorlaştırmak adına, civardakilerin duyabileceği biçimde parasını geri isterdi. Bununla birlikte bu âdetin suistimal edildiği de anlaşılmaktadır. Mesela Yaşlı Cato’nun anlatmış olduğu bir hikâyede; kocasına yüklü miktarda

²² “Sic iste multo sceleratior et nequior quam ille Hadrianus aliquanto etiam felicior fuit. Ille, quod eius avaritiam cives Romani ferre non potuerunt, Uticae domi suae vivus exustus est, idque ita illi merito accidisse existimatum est ut laetarentur omnes neque ulla animadversio constitueretur.” Cic. Ver. II.1.70.

²³ Cic. Att. IV. 3. 3; Asc. 33, 43; Plut. Cic. 42. 4; Brut. XX. 7; Caesar’in öldürülmesi ardından suikastçilerin evlerine yapılan saldırılar için bkz. App. B Civ. II. 147; Cicero’nun evine yapılan bir saldırı için bkz. Cic. Att. XIV. 10. 1.

²⁴ Lintott, 1968: 9.

²⁵ Plaut. Most. 587; Berger, 1953: 416.

²⁶ Festus *convicium* (sözlü linç) *occentatio* yani kundakçılık ile bir tutmuştur. Festus, 181M-192L aktaran Lintott, 1968: 9.

parayı ödünç vermiş olan zengin bir kadın kocasına kızgın olduğu bir anda onu takip etmesi ve rahatsız etmesi için kölesini gönderir. Kocasını aşağılamak için, şahsen gitmeyip kölesini göndererek, bu utanç verici duruma aşağılamayı da ekler.²⁷ Catullus'un ve Plautus'un oyunlarında da örneklerine rastlanılan *flagitium*, XII Levha Kanunları'nda utanç verici bir uygulama olarak anılmazdı fakat kötü şöhret getirirdi.²⁸ Mesela Plautus'un oyunlarındaki kadın satıcıları ve şehvet düşkünü yaşlı adamlar *flagitatioya*²⁹ yani sözlü linçe maruz bırakılır şekilde gösterilmiştir.³⁰ Yine Plautus'un *Mostellaria*'sında, borç vermiş olduğu parayı tekrar almak isteyen bir adam karşısındakine aşağılayıcı sözler söylerken betimlenmiştir.³¹ Şahsi konular dışında kamu vicdanını rahatsız eden ahlaksız davranışlar ise komşuların sözlü sataşmaları haricinde şiddetli cezaları da beraberinde getirmekteydi.³²

Cicero'nun da bu geleneğe aşina olduğu, MÖ 54 Şubat'ında, Quintus'a yazmış olduğu bir mektubun sonunda yapmış olduğu bir şaka ile ortaya çıkmaktadır. Buna göre, Appius Claudius, dışarıdan yapılan organize taciz ve sloganlar nedeniyle *Senatus* toplantısını iptal etmek zorunda kalmıştır.³³

Milo'nun MÖ 56'daki mahkemesinde de, muhalifler tarafından *flagitatio* tarzında aşağılayıcı şarkılara başvurulmuştur. Clodius'un politik rakiplerini sindirmek için bu yöntemi çok defalar kullanmış olduğu kaynaklara yansımıştır. Mesela Pompeius, Clodius ve Clodia'ya karşı yapmış olduğu konuşma sırasında muhalifleri tarafından *convicio et maledictusla* rahatsız edilmiştir. Clodius bir koro lideri gibi adamlarına döner ve sesli bir şekilde sorar; "Şehvet düşkünü general kim? Adamlarının arkasından giden general kim? Başını tek parmağı ile kaşıyan kim?" Etrafını saranlar, sanki cevap vermek için bekleyen eğitilmiş bir koro grubu gibi hep bir ağızdan ona karşılık verir; "Pompeius!".³⁴ Clodius bir önceki yıl da, bir grup adamı, geceleyin bağırıp çığırarak aşağılamaları için, sürgünden dönmüş olan Cicero'nun evine göndermiştir. Ezbere ve koro halinde atılan sloganlar, bunun Clodius

²⁷ "princípio nobis mulier magnam dotem attulit; tum magnam pecuniam recipit, quam in viri potestatem non committit, eam pecuniam viro mutuam dat; postea, ubi irata facta est, servum recepticum sectari atque flagitare uirum iubet" Gellius, Noctes Atticae, XVII. 6.1 aktaran Graf, 2005; 195, 196.

²⁸ XII Levha Kanunları, isteksiz görgü şahitlerinin mahkemede konuşmalarını sağlamak için ilginç önlemler ortaya koymuştur; "Kanıt ihtiyacı olan biri, üç günde bir konuşmakta isteksiz görgü şahidinin evi önüne gidip yaygara koparabilir." Bu ilginç mücadele sosyal bir mesaj içermekle birlikte, civarda dedikodunun yayılması sağlanarak, dava hakkında daha ayrıntılı bilgi edinilebilmesi gibi pratik bir amaç da taşımaktaydı. "Cui testimonium defuerit, is tertius diebus ob portum obvagulatam ito" Tab. II. 3; Graf, 2005: 196.

²⁹ Catullus'a ait eğlenceli bir şiirde, aynı yöntem bu sefer şairin tabletlerini çalmış olan bir fahişe üzerinde uygulanırken görülür; Bu örnekte şair bu kadını takip ettikten sonra önünde durur ve "Rezil fahişe, tabletlerimi geri ver, rezil fahişe!" diye bağırır. Bu şekilde sonuca ulaşamayacağını anlayan şair bu sefer sokak çocuklarını kiralar ve herkesin içinde onlara şu cümleleri bağirtirir; "Tabletleri geri ver iffetli ve namuslu kadın!" - "moecha putrida redde codicillos, redde, putida moecha, codicillos!" Catullus, 42; Graf, 2005: 196.

³⁰ Pseudolus'da bu durumun etkili bir mübalağası da bulunmaktadır. Lintott, 1968: 9.

³¹ Plaut. *Most.* 768.

³² Plaut. *Pseud.* 357.

³³ "Quamquam eius modi frigus impendebat ut summum periculum esset ne Appio suae aedes urerentur." Cic. *QFr.* II. 2.10 aktaran Lintott, 1968: 10.

³⁴ Cic. *QFr.* II. 3. 2; Plut. *Pomp.* XLVIII. Catullus, *Carmen*, 42; Plaut. *Most.* 603, *Pseud.* 243. Ayrıca bkz. Philo, *In Flacc.* 138-9.

tarafından Cicero’yu bilinçli olarak rahatsız etmek için düzenlenmiş olduğu ihtimalini güçlendirmiştir.³⁵

Cicero’nun da bahsini ettiği bu olayda, kökleri eskilere dayanan geleneğin, Cumhuriyetin sonlarına kadar yaşamaya devam ettiği ve hala el üstünde tutulduğu anlaşılmaktadır. Clodius’un sıkça başvurmuş olduğu bu organize suistimal yöntemi, kabaran hislerin patlamasından oldukça farklıdır. Bu eski gelenekler, rakipleri ve hasımları tarafından toplum vicdanında küçük düşürülmek istenen hedefteki kişi ve gruplara karşı sözel bir silah gibi kullanılmış, ortak çıkarları olan kişiler ve kitleler arasında birliktelik yaratılmış, şamatalı algı operasyonları ile halkın desteği sağlanarak, yapay olarak oluşturulan öfke seli hedefteki kişi ve gruplara yönlendirilmiş görünmektedir.³⁶

Askeri Kökenli Linç Eylemleri

Roma Cumhuriyet Dönemi boyunca Roma ordusunda görülen linç eylemleri, genellikle, isyan eden veya verilen emre uymayan askerlerin veya birliklerin cezalandırılması gibi çeşitli nedenlerle, ordu içi disiplini sağlamak için ordu komutanları ve subayları tarafından uygulanmış sert bir cezalandırma yöntemi olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, askeri birliklerin, hoşnut olmadıkları kendi subaylarını ortadan kaldırmak amacıyla da, bu vahşi yönetime başvurmuş oldukları çeşitli kaynaklarda görülebilmektedir.

Herhangi bir nedenle askeri birliklerin isyan girişimleri, isyana kalkışan askerlerin komutanlarını ortadan kaldırması biçiminde meydana gelen fiiller *seditionis* kapsamına girmektedir ve ilgili askerler bu doğrultuda cezalandırılmaktaydı. Genel olarak ordu içindeki isyan ve şiddet eylemlerini tanımlayan bir ifade olan *seditionis*, gerçekte askeri isyandan fazlasını ifade eden bir terimdi ve linç eylemlerini de kapsamaktaydı.

Bu kapsamda, MÖ 88’de Q. Pompeius Rufus’un (muhtemelen önceki komutan Cn. Pompeius Strabo tarafından planlanmış olan) küçük bir asker grubu tarafından linçe maruz kalmış olması, L. Cornelius Cinna’nın, MÖ 84’te Sulla’ya karşı planlayıp ordu içerisinde çıkarttığı bir isyan sırasında kendi askerleri tarafından öldürülmesi,³⁷ MÖ 47’de ise Caesar’ın Africa’ya gitmek üzere askerlerinin gemilere binmesini emretmesine rağmen, bu emrin askerlerce reddedilmesi ve Caesar’ın elçilerinin bu askerlerce katledilmesi gibi olaylar *seditionis* kapsamında ele alınmıştır.³⁸

*Seditionis*ün cezası ölümdü. Cezalandırmalar herhangi bir yargılama olmaksızın yapılabilmekteydi. Başkası tarafından çıkarılmış bir isyana karışmak ise *decimatio* veya *vigesimatio*³⁹ şeklinde cezalandırılırdı. İtaatsizlik durumunda bazı ayrımlara gidilmişti. Eğer emre itaatsizlik veya baş kaldırmak (*intemperantia*), üste karşı fiili bir mukavemet şeklinde meydana gelmişse veya

³⁵ “Quid? operarum ilia concursatio nocturna non a te ipso instituta me frumentum flagitabat?” Cic. Dom. 14; Lintott, 1968: 10.

³⁶ Lintott, 1968: 10.

³⁷ App. B Civ. I. 77–8; Steel, 2013: 102.

³⁸ Livius, IV. 50; Per. 113; Luc. Phar. II. 229; Vel. Pat. II. 20, 24; Caes. BAfr. 54; Suet, Caes. 70; Chrissanthos, 1999: 12.

³⁹ Bir sıra üzerine dizilmiş her on veya yirmi askerden birinin öldürülmesi.

fiili bir mukavemet şeklinde olmasa bile yüksek kumandanlardan (*dux*) birine karşı işlenmişse, cezası ölümdü. Fakat komutan alelade bir “*centurio*” ise, ceza rütbe düşürmekten (*militiae mutatio*) ibaret kalırdı.⁴⁰

Linç eylemlerine karışmış olan askerler genellikle, birliklerinin konuşlu olduğu eyaletlerde, ilgili komuta kademesince cezalandırılırdı. Bununla birlikte, zanlıların yargılanması işi, bazı istisnai durumlarda Roma’ya da taşınabilmekteydi.

Komutanlarını hedef alan *sedition* faillerinin Roma’ya getirilmesi ve bunlara verilen caydırıcı cezalar hakkında ilginç bir örnek MÖ 205 yılında Roma ordusunda komutan olan Q. Pleminius’un başına gelen olaydı. Bu olayda, askerler arasında gümüş bir kâse yüzünden tartışma çıkmış, tartışma büyüyerek, şiddet kullanılmasına yol açmıştır. Pleminius, ayaklanma çıkaran askerlerin cezalandırılmasını emretmiştir. Fakat ordudaki itaatsizlik ve kargaşa o kadar büyümüştür ki, Pleminius’un kendi askerleri tarafından saldırıya uğramasına kadar gitmiştir. Askerler Pleminius’un kulaklarını ve burnunu kestikten sonra onu öldürmeye kalkışmışlardır. Yapılan inceleme sonucunda, Scipio, Pleminius’un haklı olduğuna karar vererek, askerlerin cezalandırılmak üzere Roma’ya getirilmelerine karar vermiştir. Pleminius verilecek olan cezayı çok hafif bularak, bu çeşit bir saldırıda bulunanlara verilecek olan cezayı ancak böyle vahşi bir saldırıya uğramış kişilerin değerlendirebileceğini söylemiştir. Sonuç olarak, kendisini linç etmeye kalkan isyancı askerlerini cezalandırma yetkisini kendisinde gören Pleminius, onları işkence ile öldürtmüş, cesetlerinin gömülmesine dahi izin vermemiştir.⁴¹

Ordu dahilinde suçlu bulunan askerleri linç etmek şeklinde uygulanan cezalandırma yöntemlerinden biri de *fustuarium*du. Bu yöntemde nöbet yerini terk eden veya firar etmek suretiyle silah arkadaşlarını ve Roma devletini tehlike altına sokan askerler ile askeri disiplini bozan diğer suçlular *fustis* denen çubuklarla, kendi silah arkadaşları tarafından sıra dayacağına benzer bir yöntemle öldüresiye dövülürler veya taşlanırlardı. Verilen işaretle birlikte *legiodaki* bütün askerler, taşlar ve sopalarla suçlu askerin üzerine saldırırlardı. Kabahatli askerler, genellikle bu hücumdan sağ kurtulamamakla birlikte, kaçmayı başarabilen askerler ülkeyi terk etmek zorunda kalırlardı. Yalan yere yemin eden, sahte evrak düzenleyen, aynı suçu üç defa işleyen ve diğer askerlerin mallarını çalan askerler de aynı akıbete uğradı. Çalınan mal bir sivile ait ise, *fustuarium* cezası yerine askerin sağ eli kesilirdi. Eşcinsel ilişkiye giren askerlerden pasif konumda olanlar da *fustuarium* cezasına tabiydi fakat komutanının zorlaması ile böyle bir ilişkiye girmek zorunda kalmış bir askerin ceza alması ise söz konusu değildi.⁴²

Askerlerin komutanlarına olan itimatsızlığı veya komutanların orduyu idare etme konusunda gösterdikleri basiretsizlik de kendi birliklerince taşlanarak öldürülmelerine neden olabilmekteydi. Mesela MÖ 414 yılında, Livius’a göre *consular tribun* görevinde bulunan M. Postumius Albinus

⁴⁰ Polyb. *Histories*, VI. 19-39; Frontin. *Str.* IV. 1; Suet. *Caes.* 69-70; Livius, XXII. 38; Plut. *Luc. XV, Crass.* 10; App. *B Civ.* I. 63; II. 191, III. 27, 40-44; Dio, 41.26, 45.12-13; Cic. *Pro Clu.* 97, 99; Piso, L; Livius, *Per.* 77; Val. Pat. II. 20; Asc. 79; Dio, fr. 100; Mommsen, 1899: 562 vd.; Ayiter, 1958, s. 356; Chrissanthos, 1999: 9.

⁴¹ Livius, XXIX.8.5; XXIX.8.8; XXIX.9.22; Türkoğlu, 2011: 246; Bauman, 2003: 30, 31.

⁴² Mackenzie, 1870: 366-367; Türkoğlu, 2011: 89 ve dn. 52.

Regillensis söz verdiği halde bir Aequ yerleşimi olan Bola'yı yağmalamalarına izin vermediği ve ganimeti zimmetine geçirdiği gerekçeleri ile kendi askerleri tarafından taşlanarak öldürülmüştü.⁴³ Yine Müttelikler Savaşı (MÖ 91-88) sırasında, aynı *gensten* başka bir Postumius olan Aulus Albinus da kendilerine ihanet ettiği gerekçesi ile askerleri tarafından Pompei'in dışında taşlanarak öldürülmüştü (MÖ 89). Bu olayın arkasında yatan asıl neden ise Albinus'un acımasızlığı olarak gösterilmiştir. Ölümü sonrasında *consul* Porcius Cato'nun *legatusu* olan Sulla onun askerlerini kendi birlikleri arasına katmış, Albinus'un taşlanarak öldürülmesi olayına karışan sorumlulara karşı ise herhangi bir yaptırımda bulunmamıştır.⁴⁴ Aynı yıl L. Cato, neredeyse toprak yığınları altında gömülmüştü.⁴⁵ MÖ 84'te taşlar bu sefer Cinna'nın öldürülmesinde kullanılmıştır.⁴⁶

Yukarıda bahsi geçen ve bir *sedition* sonrası askerleri tarafından linç edilen isimlerden biri de L. Cornelius Cinna'ydı. Cinna'nın askerleri tarafından linç edilmek suretiyle öldürülmesini hazırlayan koşullar da kendine özgü nedenler taşımaktaydı.

Cinna, aristokrasi ve *Senatus* yandaşlığı ile bilinen ünlü komutan Sulla'nın, Pontus kralı VI. Mithridates'e karşı doğuya sefere çıktığı sırada (MÖ 87-84), halk partisinin önde gelen liderlerinden biriydi. Sulla bu seferi sırasında, mevcut sistemi değiştirmeme koşulu ve yemini ile, Cinna'nın, Octavius ile *consul* seçilmesine onay vermişti. Cinna'nın *consul* seçildikten sonraki ilk hareketi ise, Sulla İtalya'dan ayrılır ayrılmaz halk partisini güçlendirecek girişimlerde bulunmak olmuş, bu amaçla da Marius'la bir anlaşmaya varmıştı. Diğer *consul* Octavius ise halkçı liderlere karşı bir tutum aldı. *Senatus*'da hala güçlü olan aristokratlar ve Octavius, Cinna'yı Roma'yı terk etmek zorunda bıraktı. Bu yeni koşullarda Cinna, *Senatus*'daki aristokrat gruba karşı İtalyanları ayaklandırmış olan Sertorius'a katıldı. Cinna ve halkçı grubu Roma üzerine yürüyerek şehri karadan kuşatmaya aldı. Africa'dan harekate katılan Marius ise kuşatmaya deniz tarafından katıldı. Şehir ele geçirildikten sonra Sulla taraftarları kılıçtan geçirildi (MÖ 86). İzleyen yıl Cinna ve Marius *consul* seçildi fakat Marius'un Ocak ayında ölümü üzerine L. Valerius Flaccus onun yerine *consul* atandı. MÖ 85'te Cinna Carbo ile üçüncü *consullüğüne* seçildi. Sulla ise doğudaki seferden dönmek ve intikamını almakla tehdit ediyordu. MÖ 84'te Cinna ve Carbo tekrar *consul* seçildikten sonra Sulla tehdidini dikkate alan Cinna Brundisium'da bir ordu hazırladı ve İtalya'ya geçmeden Sulla'yı karşılaması için ordunun bir bölümünü karşı kıyıda bulunan Liburnia'ya gönderdi. Ordunun geri kalanına bir öncekileri takip etmeleri için emir verdiğinde ünlü ve sözü geçen bir komutan olan Sulla'ya ve kendi yurttaşlarından oluşmuş bir orduya karşı yürümek istemeyen ordu içinde bir isyan patlak verdi. Cinna bu ayaklanmanın önünü almak için girişimlerde bulunmuşsa da, isyancı askerler tarafından orada linç edildi.⁴⁷

⁴³ Livius, IV. 49, 50; Smith, 1870: 91; Hayne, 1981: 66; Pease, 1907: 9.

⁴⁴ Livius, *Per.* LXXV.

⁴⁵ Dio, fragment XXX-XXXV. 100.

⁴⁶ App. *B Civ.* I. 78; Santangelo, 2007: 70; Smith, 1870: 93; Pease, 1907: 7.

⁴⁷ App. *B Civ.* 1.77-8; Plut. *Sull.* 10; Dion Cass. *Frag.* 117; Vell. Pat. II. 24; Smith, 1870: 754; Steel, 2013: 102.

Siyasi Kökenli Linç Girişimleri

Yukarıda bahsi geçtiği üzere, Roma Cumhuriyet döneminde özellikle de politik linçler, siyasi ve askeri gücü ele geçirme hesapları güdenler veya elde tutma amacı taşıyanlar için de etkili bir araç haline gelmiş görünmektedir. Kralların kovulmasından sonra, Roma'da Cumhuriyet Dönemi boyunca oligarşik bir idare sistemi benimsenmiş, özellikle de aristokrasinin elindeki idari ve dini gücü kaybetmek istemeyen *patricius* sınıfından olanlar, yönetimden pay almak isteyen veya şartları dengelemek isteyen *plebius* kökenlilere veya destekçilerine karşı bu yöntemleri bir silah olarak kullanmışlardır.

Linç kültürü, *plebius* haklarının koruyucusu ve savunucusu rolünü üstlenmiş olan azimli *tribunus plebis*lerin, zorlu mücadeleler sonucunda elde ettikleri hukuki dokunulmazlıklarının, siyasi rakipleri tarafından bireysel ve kitlesel şiddet kullanılarak aşılabılmesinin de bir yolu olarak görülmüştür. Bu kapsamda, etkileri açısından Roma tarihinde derin izler bırakan birçok trajik olay yaşanmıştır. Roma Cumhuriyet tarihinde, politik şiddetin artması ve özellikle halkın temsilcisi konumundaki *tribunus plebis*lere ve destekçilerine yönelik siyasi linç kültürünün yaygınlaşması, ironik fakat anlaşılabilir şekilde *tribunus*ların *patricius*lara karşı politik açıdan en güçlü oldukları cumhuriyetin son dönemlerine rastlamaktadır. Roma tarihi açısından da kilometre taşı olma özelliği taşıyan en önemli politik linç olaylarından biri MÖ 133 yılının *pleb tribunu*su olan Tiberius Sempronius Gracchus'un *Senatus* üyeleri tarafından katledilmesidir.

Cumhuriyetin başından itibaren devam etmekte olan sınıf mücadelelerinin önemli aktörlerinden biri olmakla birlikte, bu mücadelelerin bir kırılma noktasına ulaşmasını sağlayan Tiberius, büyük toprak sahipleri karşısında elindeki toprakları kaybeden ve gittikçe yoksullaşan çiftçi sınıfının durumunu düzeltmek amacıyla bir toprak reformu hazırlamıştır (*Lex Sempronia Agraria*).⁴⁸ Gracchus, Roma Cumhuriyetinin idari sisteminin oturmuş olduğu oligarşik yapıyı sarsacak nitelikteki bu girişimleri ile düşman kazanmakta gecikmemiştir. Bu koşullarda Tiberius Gracchus ve taraftarları ile *senator*lar, *patricius*lar ve büyük arazi sahipleri iki büyük politik rakip unsur olarak karşılıklı yerlerini almıştır. Artan düzeydeki bu zıtlışmanın gündemdeki toprak reformundan kaynaklandığı anlaşılmalı birlikte, gerçekte Roma'nın *Senatus*'dan mı yoksa halk meclisinden mi yönetileceği sorusunun çatışmayı körükleyen asıl neden olduğu anlaşılmaktadır. Artan gerilimin bir patlama noktasına ulaşması ile *senator*lar ve *Senatus* taraftarları Tiberius'un kuzeni de olan *pontifex maximus* Scipio Nasica çevresinde saf tutmuştur. Gracchusçular ise meclisin ve *Senatus*'un toplanmakta olduğu *Capitol*'de konuşlanmıştır. Sonuç olarak Nasica önderliğindeki kalabalık grup ellerine geçirdikleri taş, sopa ve mobilya parçaları gibi her türlü nesne ile *Capitol*'e hücum etmiş, orada bulunan üç yüz kadar Gracchus taraftarı gözü dönmüş saldırganlar tarafından toplu şekilde linç edilmişlerdir. Gracchus'un kendi de *Iuppiter Capitolinus* Tapınağı'nın kapısının yakınındaki kral heykellerinin

⁴⁸ Bu yasa öncelikle yüz binlerce hektarlık devlet toprağına illegal olarak el koymuş olan *Senatus* üyelerini hedef almaktaydı. Bu yasaya göre, hiç kimse 500 *iuguradan* (125 hektar) fazla devlet toprağına (*ager publicus*) sahip olamayacaktır. Plut. IX. 2; Aydoğdu, 2016: 379.

olduğu yerde can verir. *Capitol*'ün her tarafına yayılmış olan cesetler geceleyin Tiber Nehri'ne atılır. Döneme ilişkin en önemli kaynaklarımızdan biri olan Appianos bu kanlı olaylara ilişkin olarak şu cümleleri aktarmaktadır:

Senatorlar ve adamları Cornelius Scipio Nasica'nın önderliğinde *Capitol*'e doğru yürüyüşe geçtiler. Sayıları gittikçe artan bu grup Gracchusçuların ellerindeki sopaları alıp, mecliste kullanılmak için oraya getirilmiş olan sıraları ve mobilyaları parçalayarak bunlarla onlara vurmaya, takip ederek uçuruma doğru sürmeye başladılar. Birçok Gracchusçu bu kargaşada öldürüldü. Gracchus'un kendisi de tapınaktaki kral heykellerinin yakınındaki kapıda can verdi.⁴⁹

Yine, Gracchus'lar gibi gayretli bir halkçı olan ve MÖ 111'de *tribunus plebis* seçilen Gaius Memmius da, oligarşi yanlıları tarafından linç edilmişti. Memmius, Roma'nın Numidia kralı Iugurtha ile olan savaşı döneminde, adları yolsuzluklara karışan aristokratlara karşı güçlü bir muhalif olarak öne çıkmıştır. *Tribunusluğu* döneminde *consul* Lucius Calpurnius Bestia'yı, *senator* Marcus Aemilius Scaurus'u ve diğer aristokratları Iugurtha'dan rüşvet almakla suçlamıştır. MÖ 102 yılında Marcus Aemilius Scaurus tarafından zimmetine para geçirmekle itham edilse de suçlamalardan beraat etmiştir. MÖ 100 yılında *consullük* için *optimafların* adayları olan Memmius seçim günü, MÖ 99 yılı *consul* seçimlerindeki başarısı forumda duyurulması sonrasında çıkan bir ayaklanmada, Saturninus ve *praetor* Gaius Servilius Glaucia'nın adamlarınca sopa darbeleri ile öldürülmüştür.⁵⁰

Lucius Appuleius Saturninus, Glaucia ve arkadaşları da, MÖ 100 yılı sonlarında Gaius Memmius'un ölümüne neden oldukları şekilde, tuğla, taş ve sopa gibi nesnelere linç edilmişti. Saturninus MÖ 104 yılında *quaestor* görevinde bulunmuş, bu görevdeyken Ostia limanına yapılan tahıl temini işlerini yönetmişti. Alışılmadık bir yöntemle ve herhangi bir suçlama olmaksızın *Senatus*'dan çıkarıldıktan sonra yerine *optimates* sınıfının belli başlı kişiliklerinden biri olan Marcus Aemilius Scaurus seçilmişti. *Optimatların* bu tutumu Saturninus'u *populares* politikalarının bir temsilcisi haline getirmiş, MÖ 103 yılında halk *tribunusu* seçilen Saturninus *tribunus* seçildikten sonra halkçı politikalarını uygulamaya koymaya başlamış ve bu kapsamda yaptığı ilk işlerden biri ünlü Gaius Marius ile birlikte hareket etmek olmuştur. Marius'un askeri reformlarına da destek veren Saturninus, Marius'un emekli askerlerinin Africa eyaletindeki Roma topraklarından 100 *iugera* pay alabilmesini sağlayacak bir anlaşmaya varmışlardı.⁵¹

MÖ 102 yılında Marius'un dördüncü *consullüğünü* garantileyecek önemli girişimlerde de Saturninus'un parmağı vardır. MÖ 101 yılında Saturninus'un eline *optimates* sınıfının kendisine yapmış olduğu haksızlığın öcünü alabileceği bir fırsat geçmişti. Pontus kralı VI Mithridates'in elçileri *Senatus*'a rüşvet vermek için yüklü miktarda para ile Roma'ya gelmiş, bu olay elçilere hakaret de eden Saturninus tarafından ortaya dökülmüştü. Saturninus, elçilerin dokunulmazlığını ve ülke çıkarlarına ilişkin belirlenmiş kanunları çiğnediği

⁴⁹ App. *B Civ.* I, 2. 16; Steel, 2013: 15; Scullard, 2010: 24.

⁵⁰ Cic. *in Cat.* IV. 2; App., *B Civ.*, I. 32; Livius, *Per.* LXIX; Flor. III. 16; Smith, 2010: 1026; Robert ve Broughton, 1951: 541; Scullard, 2010: 50.

⁵¹ Steel, 2013: 31, 32.

gerekeceği ile mahkemeye çıkarılmışsa da, halka temyize giderek mahkumiyetten kurtulmuştu. Gaius Memmius'un, Saturninus ve ortağı olan Glaucia'nın adamları tarafından linç edilmek suretiyle öldürülmesi sonunda *Senatus* toplanarak Saturninus ve Glaucia'yı *hostis publicus* yani devlet düşmanları olarak ilan etmiştir. Devletin bekasını ilgilendiren durumlarda çıkarılan bir karar olan *senatus consultum ultimum* ilan edilmiş, Marius bu karara uymak zorunda kalmıştır. Saturninus ve taraftarları Forum'daki küçük bir çarpışmadan sonra Capitol'e çekilmiştir. Teslim olmaktan başka çaresi olmayan Saturninus ve taraftarları Marius'un koruma ve adil yargılama vaadi sonrasında *Curia Hostilia*'ya (*Senatus* binası) götürülmüştür. Bununla birlikte bazı optimat üyeleri bu binanın çatısına çıkıp kiremitleri sökmüş, ellerine geçirdikleri kiremit, taş ve sopalarla Saturninus ile taraftarlarını öldürmüşlerdir. Buradaki can pazarından kaçmaya çalışan Glaucia'da aristokrat taraftarlarınca yakalanmış ve sürüklenerek orada linç edilmiştir. Öldürülenler arasında bulunan bir *quaestor*, bir *tribunus* ve bir *praetorun* üzerinde hala memuriyetlerini temsil eden nişan ve kıyafetleri vardır.⁵²

Gracchuslar ve Gaius Memmius gibi çok sayıda halkçı politikacının linç edilerek öldürülmeleri ardından, siyasi gruplar arasında artan gerilimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan iç savaşların bulanık atmosferinde, yasaklı listeleri adı altında isimleri belirlenen birçok politik rakip, devlet düşmanı ilan edilerek (*hostis publicus*), çeşitli çıkar beklentileri içinde olan hasımlarının elleri altında vahşete varan yöntemlerle toplu şekilde can vermiştir. Özellikle, Sulla ve *triumvirler* devri, bu toplu kıyımların sokak aralarına ve hatta evlerin içine kadar yayılmış olduğu dönemler olmuştur. Tarihi kayıtlarda, yasaklı listeleri altında politik rakip gruplara karşı uygulanmış olan ve katliama varan kanlı linç eylemlerinin ve şiddetin ulaştığı boyutlar oldukça iç karartıcıdır.⁵³

Bu kayıtlardan birinde, iç savaş öncesinde kardeşinin katili olan Lucius Catilina, ölmüş olan kardeşinin de yasaklılar listesine girmesini istemiştir. Sulla'nın bu ilginç isteği kabul etmesi üzerine, Catilina teşekkür etmek amacıyla başka bir yasaklı olan Marcus Marius Gratidianus'un⁵⁴ başını forumda bulunduğu sırada Sulla'ya getirmiş, kanlı ellerini de hemen orada bulunan Apollon'un kutsal suyu ile yıkamıştır.⁵⁵

Yasaklılardan herhangi birine herhangi bir şekilde yardım edenler de kamuya açık bir şekilde cezalandırılmıştır. Başlı kesilen bu kişilere herhangi bir cenaze töreni uygulanmamış, arkalarından ağıt yakmak dahi yasaklanmıştır. Bunun aksine, demir kancalara geçirilen vücutları sokaklarda

⁵² Livius, I. 51. 9; Cic. *Verr.* I. 70; App. *B Civ.* I. 32; Steel, 2013: 33; Scullard, 2010: 50, 51; Burada Florus'un *saxis cooperire* deyimini kullanmış olması, suçluların taştan yığınlar altına gömüldüğü bir geleneğin olabileceğini göstermektedir. Florus, *Epitome*, II. 4.6.

⁵³ Cic. *Clu.* 148; *Tog. Cand.* II, 9, 10; Suet. *Caes.* XI; Asc. II. 83.26; II. 84.1; IX. 90.3-5, X. 87.16-18; XVI. 89.25-27; Vell. *Pat. Res Gestae Divi Augusti*, II. 28.4; Lintott, 1968: 2; Bauman, 2003: 113-114; Türkoğlu, 2011: 150; Plescia, 2001: 51-70; Berger, 1953: 735.

⁵⁴ Graditii ailesi Arpinum'daki önemli ailelerden biriydi ve Cicerones ailesi ile de bağlantılıydılar. *Praetorluk* da yapmış olan Gratidianus, parasal reformları ile tanınırdı. (Plin. *HN.* XXXIII.46; Crawford, 1985, 191).

⁵⁵ Cic. *Tog. Cand.* II, 9, 10; Asc. II. 83.26; 84.1; IX. 90.3-5, X. 87.16-18; XVI. 89.25-27.

sürüklenmiş, Tiberius Gracchus ve yandaşlarının elli yıl önce başlarına gelen akıbete benzer şekilde cesetleri Tiber nehrine atılmıştır.⁵⁶

Sonuç

Cumhuriyet Dönemi Antik Roma toplumunda, Roma vatandaşlığı ya da ‘*civitas*’, birçok yönden bu şahıslara toplumun diğer gruplarına nazaran ayrıcalıklı bir konum kazandırmıştır. Atalardan gelen örfi adetler (*mos maiorum*) ve yazılı kanunlara (*leges*) dayalı oluşmuş olan sosyal yapı, vatandaşların hem şahıslarla hem de devletle olan ilişkilerine yön vermiştir. Vatandaş haklarının kutsallığı ve dokunulmazlığı, kanunlarla garantiye alınmıştır. Bununla birlikte, Roma tarihi boyunca kayıtlara geçmiş olan birçok linç örneği göz önüne alındığında, kanunlarla ve atalardan kalan adetlerle Roma vatandaşlarına tanınmış olan dokunulmazlıkların, pratikte garanti altında olmadığı anlaşılmaktadır.

Linç kültürü Roma’da; bir yakın akrabasını öldüren adi suçluyu cezalandırmak isteyen yerel halktan, idarenin başındaki *consullere*, kendi askerini linç ettiren komutandan, kendi komutanını linç eden askerlere, eyaletlerdeki siyasi çıkar çatışmalarından, Roma’daki güç mücadelelerine kadar geniş bir uygulama alanı bulmuş, Cumhuriyet Dönemi’nin sonlarına doğru yaygın kullanılan bir yöntem haline almıştır.

Roma Cumhuriyet Tarihi boyunca karşımıza çıkan linç eylemleri Roma Hukuku’nda *seditio* (isyân), *homicidium* (cinayet), *iniuria* (hukuka aykırılık) veya genel olarak *vis* yani şiddet suçları başlığı altında ele alınmış, bu fiillere adı karışan kişi ve gruplara verilecek olan cezalar belirlenirken, işlenen suç fiillerini kamu yararına (*utilitas publica*) veya devlet çıkarlarına aykırı olup olmadığı (*contra rem publicam*) göz önünde bulundurulmuştur. Halk tabanlı, politik kökenli veya devlet destekli, sözlü ve fiziksel linç girişimleri Cumhuriyet Dönemi’nin sonlarına doğru giderek artış göstermiş, özellikle *Principatus* dönemine geçiş aşamasındaki karışık politik atmosferde sıkça başvurulan bir adet haline gelmiştir. Toplum ve Cumhuriyet düzeni açısından bakıldığında, linç geleneğinin, *patricius-plebeius* mücadeleleri veya Roma-Kartaca Savaşları kadar yıkıcı sonuçlar doğurduğu, devlet içindeki *populares* ve *optimates* çatışması ve ayrışması gibi sınıfsal düşmanlıkları derinleştirdiği görülmüştür.

Birçok yorumunda, Roma’nın erken dönemlerine dönük ahlaki değerleri idealize etmekten geri durmamış olan Cicero, linç gibi barbarca eylemlerin bile

⁵⁶ Farklı dönemlerde devlet düşmanı ilan edilen kişiler de bilinçli şekilde sakat bırakıldıktan sonra benzer muamelelere maruz kalmışlardır. Mesela Cicero, Marcus Antonius için yazmış olduğu *Philippicae* nedeniyle MÖ 44 yılındaki *triumvir* listelerine girmiş ve elleri kesilmiştir. Bauman, 2003, 113-114; Türkoğlu, 2011: 150; Appianos toplamda 15’i *consullük* yapmış 90 *senatoris* ve 2.600 *equestriand*an bahsetmektedir; Plutarkhos’un “Siyasi kin ve kişisel nefret yüzünden kurban olanların sayısı, mülkleri yüzünden katledilenlerin sayısıyla kıyaslanamaz.” ifadesi bu süreçte kamusal şiddetin varmış olduğu noktayı göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Plutarkhos bu kayıtlara 80 isimle başlamış, izleyen iki gün boyunca 440 ve sonrasında artan oranda isimle devam etmiştir. App. *B Civ.*I.11.95-96; I.12.103; Plut. *Sull.* XXXI. 3-5; Cic. *Clu.* VIII. 25’te Larinum’a ait yerel örnekler vermektedir; MÖ 63’te *praetor* görevindeki Sezar, *quaestio de sicariis et veneficiis*’e (cinayet mahkemesi) yasaklıları katletmiş olan ve *lex Cornelia*’nın çeşitli ödüller yanı sıra dokunulmazlık dahi vermiş olduğu bazı *sicarii* için, genel manada katillere uygulandığı gibi kovuşturma yapabilmesi için izin vermiştir. Suet. *Caes.* XI; Cic. *Clu.* 148; Plescia, 2001: 69; Berger, 1953: 735.

mazur görülmesine neden olabilecek eskiye dayanan adetleri ele alırken savunmacı bir yaklaşım sergilemiştir. Cicero dışında, Livius ve Sallustius gibi başka antik yazarlar da, bu konuda Cicero ile aynı çizgide yorumlar yapmışlardır. Bu yazarlar uzun süren iç savaşlara, toplum katmanları arasındaki Cumhuriyet Dönemi'ne yayılmış olan kanlı sınıf mücadelelerine ve artan şiddet sarmalına rağmen, toplumun dayanışma ruhunun oldukça sağlam olduğu konusunda hemfikirdirler. Gerçekte ise, Gracchus kardeşlerin, Sulla'nın yasaklı listelerine adları yazılanların veya Catilina taraftarlarının başına gelenlere, bu olayların sınıflar, kişiler ve siyasi gruplar arasında açmış olduğu kapanmaz yaralar ve Cumhuriyetin özellikle de son asrında içine düşmüş olduğu bunalımlı dönem göz önüne alındığında, bu görüşlerin haklı sebeplere dayandığını söylemek pek mümkün görünmemektedir.

Cumhuriyet Dönemi'nde artan linç eylemleri ile de kendini gösteren ve Roma'yı içine alan şiddet sarmalının son perdesi Iulius Caesar'ın MÖ 44 yılında öldürülmesiyle sonuçlanır. Caesar, üvey oğlu Brutus'un da içinde bulunduğu kalabalık bir *senator* grubunca, linçvari bir suikast sonucunda katledilmiştir. İroniktir ki, Caesar'ın, Cumhuriyet idaresinin en önemli simgesi sayılabilecek olan *Senatus*'da, yine Cumhuriyet idaresinin en önemli simgelerinden olan ve *Senatus*'u eski gücüne kavuşturmak isteyen *senator*lar tarafından 23 bıçak darbesi ile öldürülmesi, *Senatus*'u sembolik bir yönetim aygıtı haline sokacak, Cumhuriyet'in ise sonunu getirecektir.

Kaynakça

Antik Kaynakça

- APPIANOS, 1964. *Historia Romana (Appian's Roman History-Civil Wars)*. (Translated by H. White). London.
- ASCONIUS, 1990. *Commentaries on Five Speeches of Cicero*. (General Ed. J. H. Betts And Bolchazy). (Translated by S. Squires). U.K: Bristol Classical Press - U.S.A: Carducci Publishers.
- CATULLUS, 1921. *Poems of Gaius Valerius Catullus*. (Translated by F.W. Cornish). William Heinemann Ltd.- New York: G.P. Putnam's Sons. London: Loeb Classical Library.
- CICERO, 1891. *De Domo Sua (On His House), The Orations of Marcus Tullius Cicero*. (Translated by C. D. Yonge). London: George Bell & Sons, York Street, Covent Garden.
- CICERO, 1931 *In L. Calpurnium Pisonem Oratio (The Speech Against Lucius Calpurnius Piso)*. (Translated by N.H. Watts). London-Newyork: Loeb Classical Library.
- CICERO, 1952. *Epistulae ad Familiares (Letters to His Friends)*. (Translated by W. G. Williams). In Three Volumes, Vol I. London – Massachusetts: William Heinemann Ltd., Harvard University Press, Loeb Classical Library.
- CICERO, 1958. *Epistulae ad Familiares (Letters to His Friends)*. (Translated by W. G. Williams) In Three Volumes, Vol. II. London – Massachusetts:

- William Heinemann Ltd., Harvard University Press, Loeb Classical Library.
- CICERO, 1960. *In Verrem, The Verrine Orations*, (Translated by L. H. G Greenwood). London: Loeb Classical Library.
- CICERO, 1960. *Oratio Pro Sestio, The Speeches pro Sestio and in Vatinius*, (Translated by R. Gardner). London: Loeb Classical Library.
- CICERO, 1977. *De Re Publica (On the Republic)*, (Translated by C. W. Keyes). London – Massachusetts: William Heinemann Ltd. - Harvard University Press.
- DIO CASSIUS, 1970. *Rhomaika (Dio’s Roman History)*. (Translation by E. Cary). London: Loeb Classical Library.
- FLORUS L. A., 1947. *Epitome of Roman History*, (Translated by. E. S. Forster). London – Massachusetts: William Heinemann Ltd., Harvard University Press, Loeb Classical Library.
- GELLIUS, A., 1927. *Noctes Atticae (The Attic Nights)*. (Translated by J. C. Rolfe) Cambridge- Massachusetts: Harvard University Press.
- HERODOTOS, 2006. *Historiai (Herodotos Tarihi)*. (Çev. M. Ökmen). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- LIVIUS, T., *Ab Urbe Condita*. Vol. I-XIII (Translated by E. T. Sage). LOEB.
- LIVIUS, T., *Ab Urbe Condita*, Vol. I-XIV (Translated by B.O. Foster). LOEB.
- LIVIUS, T., 1999. *Roma Tarihi (Ab Urbe Condita)*. (Çev. S. Şenbark). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- MACROBIUS, 2011. *Saturnalia*, Volume I, Books I-II. (Ed. and Translated by R. A. Kaster)., Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press - Loeb Classical Library.
- OVIDIUS, 1989. *Fasti*. In Six Volumes. (Translated by J. G. Frazer). London: William Heinemann Ltd.
- PATERCULUS, V. 1961. *Historiae Romanae (Compendium Of Roman History)*. (Translated by F. W. Shipley). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. London: William Heinemann Ltd.
- PHILO, 1985. *Flaccus (In Flaccum)*. In Ten Vol. IX-X. (Translated by. F.H. Colson). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. London: William Heinemann Ltd.
- PLAUTUS, 1924. *Mostellaria or Haunted House*, Vol. 3-5. (Translated by P. Nixon). London: William Heinemann, Ltd.
- PLAUTUS, 1980. *Pseudolus or The Cheat*, Vol. 4-5. (Translated by P. Nixon). London: William Heinemann, Ltd.
- PLUTARKHOS, *Plutarch’s Lives*. (Translated by B. Perrin). In X Vol. LOEB.
- PLUTARKHOS, 2001. *Gracchus Kardeşler*, (Çev. Sema SANDALCI), İstanbul: Belge Yayınları.

- POLYBIUS, 1922. *Histories*. (Translated by W.R. Paton). In Six Vol. London: William Heinemann Ltd.
- SENECA (Minor), 1928. *De Clementia*, (Ed. by. T.E. Page). (Translated by. J V. Basore). Vol. I-3. London: William Heinemann, Ltd. Loeb Classical Library.
- SUETONIUS, 1914. *De Vita Caesarum (Lives of the Caesars)*. (Translated by J. C. Rolfe). Two Vol. London: William Heinemann Ltd.
- XENOPHON, 1980. *Anabasis*. (Translated by C. L. Brownson) Massachusetts: Harvard University Press. Loeb Classical Library.

Modern Kaynakça

- AYDOĞDU, M., 2016. "Roma Hukukunda Toprak Sistemi ve Tarım Reformu Girişimleri", *Prof. Dr. Cevdet Yavuz'a Armağan, Cilt I, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*,: 3 (22), 375-379.
- AYİTER, K., 1958 "Roma Ceza Hukukunda Quaestiones Perpetuae ve Cognition Extra Ordinem", *Ahmet Esat Arsebük'e Armağan, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları*: 124. Ankara: Güzel İstanbul Matbaası, 339-368.
- BAUMAN, R A., 2003. *Human Rights in Ancient Rome*. London: Routledge.
- BERGER, A., 1953. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: American Philosophical Society.
- BOREN, H. C., 1961. "Tiberius Gracchus: The Opposition View". *The American Journal of Philology*, 82(4), 358-369.
- CORBEILL, A., 2015. *Controlling Laughter: Political Humor in the Late Roman Republic*. New Jersey: Princeton University Press.
- CHRISANTHOS, S.G., 1999. *Mutiny In The Roman Army*, Doktora Tezi. University of South California.
- CRAWFORD, M.H., 1985. *Coinage And Money Under The Roman Republic*. University of California Press.
- DINTER, M. T. - GUÉRIN, C. - MARTINHO, M., (Eds) 2016. *Reading Roman Declamation, The Declamations Ascribed To Quintilian*. Göttingen: De Gruyter.
- FRIER, B. W. - MCGINN, T.A.J. 2004. *A Casebook on Roman Family Law*. New York: American Philological Association, Oxford University Press.
- GRAF, F., 2005. "Satire in a Ritual Context". (Ed. Kirk Freudenburg). *The Cambridge Companion to Roman Satire*. Cambridge: Cambridge University Press, 192-206.
- HARRIS, W. V., 1986. "The Roman Father's Power of Life and Death", *Studies in Roman Law: In Memory of A.Arthur Schiller*. (Ed. R. S. Bagnall- W. V. Harris). Leiden: E.J.Brill, 81-95.

- HAYNE, L., 1981. "The Condemnation of Sp. Postumius Albinus", *Acta Classica*. 24.
- LAES, C., 2018. *Disabilities and the Disabled in the Roman World; A Social and Cultural History*, Cambridge: Cambridge University Press.
- LEMPRIERE, J., (1822). *A Classiacal Dictionary*. Third American Edition. Philadelphia: James Crissy.
- LEWIS, C. T. - SHORT, C., 1891. *A New Latin Dictionary*. (Ed. E.A. Andrews, Revised, Enlarged and in Great Part Rewritten by Charlton T.Lewis and Charles Short). New York: Harper and Brothers- Oxford: Clarendon Press.
- LINTOTT, A. W., 1968. *Violence in Republican Rome*. Great Britain: Oxford University Press.
- MACKENZIE, T., 1870. *Studies in Roman Law with Comparative Views of the Laws of France, England and Scotland*. Edinburgh and London.
- MOMMSEN, T., 1899. *Römisches Strafrech*. Leipzig: Verlag von Duncer und Humblot.
- PEASE, A. S., 1907. "Stoning among the Greeks and Romans", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*. The Johns Hopkins University Press, 38, 5-18.
- PLESCIA, J., 2001. "Judicial Accountability and Immunity in Roman Law,". *The American Journal of Legal History*, 45(1), 51-70.
- ROBERT, T - BROUGHTON, S., 1951. *The Magistrates Of The Roman Republic*. New York: The American Philological Association.
- SANTANGELO, F., 2007. *Sulla, the Elites and the Empire; A Study of Roman Policies in Italy and the Greek East*. Leiden-Boston: Brill.
- SCULLARD, H. H., 2010. *From The Gracchi To Nero*. London and New York: Routledge.
- SMITH, W. (Ed.) 1870. *A Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*. In Three Volumes. Boston: Little Brown and Company.
- STEEL, C., 2013. *The End of the Roman Republic, 146 to 44 BC, Conquest and Crisis*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- TARWACKA, A., 2013. "Cascellius and the Aedilician Edict on Throwing Fruit into the Arena". *Rivista Internazionale di Scienze Giuridiche e Tradizione Romana*, 12(11), 5-14.
- TÜRKOĞLU, H. G., 2011. "Roma Hukukunda Humanitas ile Maiestas Populi Romani Arasındaki. Bağlantı", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 24(96).
- TÜRKOĞLU, H.G., 2017. *Roma Hukuku'nda Suç ve Ceza*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- WILSON, A. - BOWMAN, A. K., 2018. *Trade, Commerce And The State In The Roman World*, Oxford University Press.